

1 BUDYNEK STACJI KOLEJOWEJ

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Budynek stacji kolejowej w Suchej został wzniesiony w l. 1881–1882, w stylu charakterystycznym dla tego typu obiektów w monarchii austro-węgierskiej. Jest to gmach jednopiętrowy, o wydłużonej fasadzie, z nieznacznie wysuniętym przed lico budynku ryzalitem. Od strony torowiska zwraca uwagę pulpitowy daszek ponad peronem, wsparty na żeliwnych kolumnkach. Suska stacja kolejowa powstała na szlaku tzw. kolei transwersalnej, która przebiegała w poprzek Karpat, łącząc Wiedeń z Husiatyniem k. Lwowa. Budowa linii kolei transwersalnej wiązała się z zagnieniem sytuacji międzynarodowej w Europie pod koniec XIX w. i miała na celu umożliwienie szybkiego transportu wojsk z centrum Austro-Węgier na wschód w przypadku podjęcia ewentualnych działań zbrojnych. Pierwszy pociąg wjechał na suską stację w 1883 r., natomiast oficjalne otwarcie linii kolejowej nastąpiło rok później.

Sucha stała się ważnym punktem węzłowym na tym szlaku, ponieważ właśnie tutaj z główną linią łączyła się trasa kolejowa doprowadzona z Krakowa. O roli jaką wywarła budowa stacji na życie miasteczka najlepiej świadczy fakt, że często było ono odtąd zwane „miastem kolejarzy”, a wokół budynku stacyjnego szybko zaczęły powstawać nowe zabudowania, ze względów bezpieczeństwa głównie murowane. Okolice stacji wkrótce zaczęły być nazywanym „Górnym Miastem” w odróżnieniu od centrum Suchej, skupionego wokół obecnego Rynku. W budynku stacyjnym działała reprezentacyjna restauracja, w której często stołowali się podróżni przejeżdżający przez Suchą. Pod koniec XIX w. prowadziło ją żydowskie małżeństwo, których syn, urodzony właśnie w Suchej, zasłynął po latach na całym świecie pod przybranym nazwiskiem Billy Wilder, jako znakomity reżyser, zdobywca kilku Oskarów.

2 CMENTARZ CHOLERYCZNY

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

W połowie XIX w. nawiedziła Suchą epidemia tyfusu i cholery. Ówczesny proboszcz miejscowej parafii, ks. Franciszek Pniewko-Ciesielski, tak pisał: *W tym roku [1847] głód, nędza i tyfus doszły do najwyższego stopnia, nie ma człowieka, który by coś podobnego zapamiętał. Po kilkunastu zmarłych zwożono codziennie na cmentarz, na polach, po drogach, krzakach, w stodołach i piwnicach znajdowano umarłych (...) wynędzniałe i opuchłe postacie snuły się bez ustanku i jak muchy padały; niektórzy konając wołali chleba i z chlebem w rękę i ustach umierali. (...) Dawniej nikogo, choć najuboższego, nie chowano bez trumny, teraz chowano bez trumny i takich, którzy nie byli ubodzy. By się przekonać o nędzy, dość będzie powiedzieć, że umarło w tym roku 1489, a narodziło tylko 156.*

Ofiary pomoru chowano w zbiorowych mogiłach na stoku góry Magurka, nazwanym później przez miejscową ludność „Cholerne”. Ślady mogił nie zachowały się, a miejsce dawnego cmentarza upamiętnia krzyż, ustawiony na skraju lasu, w modrzewiowym zagajniku. Pierwszy, drewniany krzyż stanął w tym miejscu w l. 1863–1868, obecny został wykonany wskutek starań Suskiego Stowarzyszenia Klub Abstynentów „Feniks” ze środków Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej i poświęcony w 2003 r.

3 CMENTARZ PARAFIALNY

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Pierwotnie cmentarz parafialny mieścił się wokół „starego” kościoła w Suchej, tak jak było to powszechnie praktykowane. Od końca XVIII w. władze austriackie rozpoczęły akcję likwidacji cmentarzy przykościelnych (decydujące znaczenie odgrywały względy sanitarne) i tworzenia nowych nekropolii. W Suchej nastąpiło to w roku 1836 r., kiedy to założono nowy cmentarz parafialny na obecnym miejscu.

Na cmentarzu zachowało się sporo zabytkowych nagrobków z XIX/XX w. i żeliwnych krzyży, kutech m. in. w suskich hutach. W centralnej części cmentarza znajduje się ceglana kaplica (1910 r.), zaprojektowana przez suskiego nauczyciela Józe-

fa Rączkę, a na głównej alei, prowadzącej do kaplicy, neogotycki krzyż, ufundowany w 1865 r. przez ówczesnego proboszcza, ks. Franciszka Pniewko-Ciesielskiego i parafian celem upamiętnienia 15. rocznicy powrotu do Rzymu papieża Piusa IX z Gaety k. Neapolu, gdzie przebywał przez dwa lata wskutek zawirowań politycznych związanych z przebiegiem Wiosny Ludów na ziemiach włoskich.

W skład nekropolii wchodzi dwie wydzielone części: cmentarz żołnierzy polskich, poległych na frontach I i II wojny światowej oraz cmentarz żołnierzy radzieckich, którzy zginęli w walkach na terenie Suchej i okolicy w styczniu 1945 r.

4 ZESPÓŁ KOŚCIELNO-KLASZTORNY

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

W skład zespołu kościelno-klasztornego w Suchej Beskidzkiej wchodzi: tzw. „stary” kościół wraz z budynkiem poklasztornym, „nowy” kościół i trzy wolnostojące kaplice.

„Stary” kościół pw. Nawiedzenia NMP został wzniesiony w l. 1613–1614 z fundacji Piotra Komorowskiego, ówczesnego właściciela Suchej. Jest budowlą jednonawową, niejednolitą stylowo (bryła zasadniczo późnogotycka z renesansowymi elementami zdobniczymi), z dobudowaną od płn. w poł. XVII w. kaplicą Matki Bożej Bolesnej. Wyposażenie wnętrza – w większości barokowe i rokokowe. Na szkarpie, opinającej zachodnią ścianę kościoła znajduje się kartusz z herbem Korczak Komorowskich wraz z tablicą erekcyjną świątyni. Ten sam herb umieszczono także na jednej z dwu cennych, renesansowych tafli majolikowych widocznych w zwieńczeniu arkady łączącej kościół z budynkiem klasztornym.

Budynek d. klasztoru kanoników regularnych, późnorenesansowy, pełni ob. funkcje plebanii. Kanonicy regularni zostali sprowadzeni do Suchej przez Piotra Komorowskiego z klasztoru przy kościele pw. Bożego Ciała na Kazimierzu (ob. dzielnica Krakowa) i pełnili tu służbę duszpasterską do 1782 r.

W skład pierwotnego założenia wchodziło także siedem kaplic wzniesionych wokół kościoła. Do dzisiaj zachowały się trzy z nich, z których, jedna z nadbudowaną w XIX w. drewnianą częścią, pełni funkcję dzwonnicy.

„Nowy” kościół został wybudowany w l. 1897–1908 r. z fundacji Anny i Władysława Branickich przy finansowym wsparciu parafian. Świątynia zaprojektowana przez znanego krakowskiego architekta Teodora Talowskiego w stylu tzw. „malowniczego eklektyzmu” łączy cechy neoromańskie i neogotyckie. Jest budowlą ceglana z potężną, 54-metrową wieżą. Wewnątrz zwraca uwagę marmurowy ołtarz proj. Zygmunta Hendla, w l. 60-tych XX w. gruntownie przebudowany i zmniejszony, boczne ołtarze Serca Jezusa i Męki Pańskiej proj. Franciszka Mączyńskiego oraz polichromia ścienna z 1957 r., dzieło Mariana Konarskiego i Tadeusza Kurka.

Na placu przykościelnym znajduje się mogiła konfederatów barskich, poległych w okolicy w walkach z wojskami rosyjskimi w 1771 r. oraz figura Jana Nepomucena z 1779 r. Całość zespołu otacza kamienny murek z bramkami, pochodzący z okresu budowy pierwotnego założenia w 1. poł. XVII w. Tuż za nim, od strony ul. Kościelnej stoją: druga figura Jana Nepomucena z 1759 r. oraz posąg Chrystusa Króla z 1933 r.

5 RYNEK I KAR CZMA „RZYM”

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Miejsce, w którym obecnie znajduje się Rynek, położone na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych i handlowych, w połowie drogi pomiędzy zespołem kościelno-klasztornym a zamkiem, było od wieków centralnym punktem miejscowości. To właśnie w rejonie Rynku odbywały się targi, których największy rozwój miał miejsce w XVIII w., po otrzymaniu przez Suchą odpowiednich przywilejów, nadanych osadzie przez króla Augusta III.

Najcenniejszym zabytkiem Rynku jest drewniana karczma „Rzym”, rozstawiona przez Adama Mickiewicza w balladzie „Pani Twardowska”. To właśnie tutaj miało dojść do spotkania Imć Twardowskiego z Mefistofeilesem, tutaj także swoje łupy liczyli niejednokrotnie beskidzcy zbójnicy. Karczma stała w obecnym miejscu prawdopodobnie już w 1719 r., obecny budynek, będący być może wynikiem rozbudowy wcześniejszego, powstał w 2. poł. XVIII w. Karczma należała wówczas do suskiego dworu. Ostatnie prace, po których uzyskała obecny wygląd, miały miejsce w latach 60-tych XX w. Jest to budowla zrębowa, wzniesiona na planie prostokąta, nakryta potężnym, czterospadowym dachem gontowym. Od strony Rynku uwagę zwracają charakterystyczne podcienia, wsparte na profilowanych słupach, pomiędzy które wpisano pary arkad, dzielone dekoracyjnymi wypustami, tzw. „psami”.

W sąsiedztwie karczmy mieści się fontanna z motywami przedstawiającymi herb miasta oraz głowy Twardowskiego i Mefistofelesa, zaprojektowana przez W. Kwaka z okazji jubileuszu 600-lecia osady, który Sucha obchodziła w 2005 r.

Kamienice otaczające Rynek powstały w znacznej części pod koniec XIX i na pocz. XX w. Do najciekawszych należą: wolno stojący budynek, kryty czerwoną dachówką zamykający Rynek od strony północnej, przekazany w 1924 r. Towarzystwu Rzymskokatolickich Domów Ludowych przez Annę Tarnowską (obecnie Dom Katolicki) oraz piętrowa kamienica secesyjna w narożniku Rynku i ul. Piłsudskiego (po stronie zachodniej), z kutymi balkonami i bogatym detalem elewacji.

6 ZESPÓŁ ZAMKOWO-PARKOWY

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Początki zamku w Suchej wiążą się z osobą Kasprowa Castiglione-Suskiego, który w l. 1554–1558 wzniósł tu dwór obronny, być może na miejscu siedziby poprzednich właścicieli Suchej, Słupskich. Pozostałością dworu jest obecna płd.-wsch. część zamku, z charakterystycznymi kamiennymi przyporami od strony dziedzińca. Swój obecny wygląd zamek zawdzięcza Piotrowi Komorowskiemu, który w l. 1608-1614 dokonał jego rozbudowy, przekształcając go we wspaniałą rezydencję późnorenesansową, wzorowaną na zamku królewskim w Krakowie (stąd pochodzi popularna nazwa suskiego zamku – „Mały Wawel”). Z tego okresu pochodzi całe zachodnie i – w znacznej części – południowe skrzydło zamku wraz z wieżą zegarową. Trzecią znaczącą przebudowę zamku przeprowadziła na pocz. XVIII w. Anna Konstancja z Lubomirskich Wielopolska. Wówczas to swój obecny wygląd uzyskała reprezentacyjna, południowa elewacja zamku od strony parku, ujęta z dwu stron parą bliźniaczych wież.

Wśród licznych zamkowych pomieszczeń, na szczególną uwagę zwraca największa z komnat – Sala Rycerska na I piętrze, zdobiona wspaniałym, manierystycznym kominkiem z 1. poł. XVII w. a także kaplica zamkowa pw. św. Piotra na I piętrze wieży zegarowej, z odśloniętą fragmentarycznie późnogotycką polichromią.

Na przestrzeni wieków zamek stanowił siedzibę znanych polskich rodów, władających dobrami suskimi: Suskich, Komorowskich, Wielopolskich, Branickich i Tarnowskich. W XIX w. Branicy za-

łożyli tu wspaniały zbiór biblioteczno-muzealny, jedną z najwspanialszych prywatnych kolekcji na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, niestety rozproszoną podczas II wojny światowej. Dziś swoją siedzibę mają tutaj: Muzeum Miejskie Suchej Beskidzkiej (czynne cały rok od wt. do nd.), Miejski Ośrodek Kultury – Zamek wraz z Galerią, Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii, a także Hotel i Restauracja „Kasper Suski”.

Po południowej stronie zamku rozciąga się piękne założenie parkowe z wieloma pomnikowymi okazami drzew oraz poprzecznym kanałem i stawem. Obecny charakter krajobrazowego parku angielskiego uzyskało ono w 1. poł. XIX w.

W północno-zachodniej części parku, u stóp dominującej ponad zamkiem góry Jasień, wznosi się charakterystyczny, ceglany budynek w stylu angielskiego neogotyku. To oranżeria zamkowa, powstała w l. 60. XIX w., prawdopodobnie na miejscu wcześniejszej budowli.

Na zachód od oranżerii, w ciągu muru otaczającego park zamkowy, stoi wydłużony, parterowy gmach, nakryty ładnym dachem siodłowym. To tzw. „Domek Ogrodnika”, powstały wskutek połączenia dwóch odrębnych zabudowań pochodzących z XVIII/XIX w. W „Domku Ogrodnika” ma swoją siedzibę Izba Regionalna Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej, w której znajduje się ekspozycja etnograficzna poświęcona kulturze materialnej i duchowej Górali Babiogórskich i Żywieckich (czynna w od V– X).

7 KAPLICA KONFEDERACKA NA GÓRZE JASIEŃ

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Kaplica została wzniesiona dla upamiętnienia walk, które w rejonie Jasienia (521 m n.p.m.) i Suchej toczyły się w okresie konfederacji barskiej (1768-1772), polskiego zrywu powstańczego, skierowanego przeciwko politycznej dominacji Rosji nad Polską oraz w obronie dawnych praw szlacheckiej Rzeczypospolitej. Wg miejscowej tradycji, podczas jednej z potyczek do niewoli rosyjskiej dostał się słynny hr. Maurycy August Beniowski, znany z poematu Juliusza Słowackiego.

Budowa kaplicy została ukończona prawdopodobnie już w 1773 r., a wznosili ją ponoć po odejściu wojsk rosyjskich sami ocaleli konfederaci.

Niewielka kaplica została zbudowana z łamanego piaskowca na planie prostokąta z 12-metrową wieżą kamienno-drewnianą i sygnaturką. Wewnątrz w ołtarzu umieszczono kopię obrazu Matki Bożej Częstochowskiej.

Obok kaplicy znajduje się symboliczna mogiła poległych konfederatów z krzyżem.

Kaplica na Jasieniu jest szczególnym miejscem dla mieszkańców Suchej Beskidzkiej, związanym z tradycjami niepodległościowymi. Corocznie 3 Maja, w święto Matki Bożej Królowej Polski, kiedy przypada rocznica uchwalenia pamiętnej Konstytucji i 15 sierpnia w Święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kaplicy konfederackiej odprawiana jest Msza Święta w intencji Ojczyzny.

8

BUDYNEK C.K. SĄDU POWIATOWEGO I URZĘDU PODATKOWEGO

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

C.K. Sąd Powiatowy i Urząd Podatkowy zostały przeniesione do Suchoj ze Ślemienia dzięki staraniom burmistrza Antoniego Pawluskiewicza w pierwszej dekadzie XX w. i znalazły swoją siedzibę w tym budynku, wzniesionym w 1905 r. Pełni on nieprzerwanie swoją funkcję od ponad wieku, pozostając do dzisiaj siedzibą Sądu Rejonowego. Gmach jest zbudowany z czerwonej cegły, jednopiętrowy, z oknami zwieńczonymi delikatnym architrawem. Na tyłach Sądu mieścił się w przeszłości areszt – obecnie gruntownie przebudowany parterowy budynek zajmuje Wydział Ksiąg Wieczystych.

Przy ul. Piłsudskiego 23 (na wschód od Rynku) znajduje się drugi, bardzo podobny pod względem architektonicznym obiekt; to wzniesiona w 1908 r. dawna siedziba suskiego Magistratu; obecnie mieści się w nim Biblioteka Suska im. dra M. Żmigrodzkiego oraz Prokuratura Rejonowa.

9 SIEDZIBA ZARZĄDCY HUT SUSKICH

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Murowany budynek o charakterze miejskiej wili, z piętrowym ryzalitem, balkonem o żeliwnej balustradzie i wysokich, dwuspadowych dachach powstał w 2. poł. XIX w. Początkowo mieściła się tutaj siedziba zarządcy hut suskich, które w XIX w. funkcjonowały w pobliżu (na przeciwko – po drugiej strony ul. Mickiewicza, w rejonie obecnego stadionu sportowego i bloków mieszkalnych). W l. 30-tych XX w. mieszkała tutaj

dr Zofia Karaś, zasłużona lekarka i społeczniczka, której postać upamiętnia tablica wmurowana w fasadę budynku.

Do budynku przylegają pozostałości parku miejskiego z fragmentarycznie zachowanym drzewostanem, a przed budynkiem rosną dwie okazałe sosny wejmutki – pomniki przyrody, pozostałość założenia ogrodowego.

10 DREWNIANE WILLE DWORSKIE

MIEJSKI SZLAK HISTORYCZNY

Na przełomie 3. i 4. ćwierci XIX w. wybudowane zostały trzy drewniane wille, przeznaczone dla urzędników (oficjalistów) dóbr suskich. Są to parterowe budowle z wysokimi dachami dwuspadowymi i ciekawą ornamentyką, wypełniającą werandy, szczyty i obramienia okienne.

Budynek, przed którym się znajdujemy, pochodzi z roku 1875 (o czym świadczy data, umieszczona w szczycie); mieszkał w nim administrator dóbr – Edward Drapella. Obecnie mieści się tutaj siedziba Oddziału „Ziemi Babiogórskiej” PTTK

im. prof. Walerego Goetla, wybitnego polskiego geologa i działacza na rzecz ochrony przyrody, urodzonego w Suchej w 1889 r.; obelisk upamiętniający jego postać stoi przed willą.

Pozostałe dwa „dworki oficjalistów” znajdują się w pobliżu, przy ul. Mickiewicza 40 (ok. 100 m na wschód, za budynkiem Urzędu Skarbowego; elewacja willi jest zaakcentowana piętrowym ryzalitem) oraz przy ul. Mickiewicza 36 (ok. 50 na zachód, tuż za dworcem autobusowym).

